

Русские – неискоренимые романтики и чем тяжелее становится существование, тем более питательной становится среда для романтизма, непотопляемого, непобедимого и неразумного. Командная экономика ушла в далекое прошлое, однако люди верят до сих пор в то, что счастливое будущее будет создано руководством страны, и, причем, в самые короткие сроки (удвоение ВВП, национальные проекты и т.д.). Отсюда еще одна характерная черта – долготерпение и ожидание, в надежде, что жизнь станет легче и лучше («жить стало лучше – жить стало веселей»).

Россия – Великая держава и россияне любят все огромное («мы – самые-самые»). При этом количество нередко оказывается на первом месте, а качество – на втором.

Русские обладают гораздо меньшей личной собственностью, чем их западные соседи, однако в отличие от них, гораздо охотнее готовы посягнуть на чужую собственность. Зато у россиян гораздо лучше развито чувство локтя («В тесноте, да не в обиде»). Тяжелые годы, прожитые в условиях царизма и культа личности, научили их тому, что выжить можно, только тогда, когда чувствуешь плечо соседа («на медведя выйду я, выйду без испуга, если с

другом буду я, а медведь – без друга»).

Отношение к труду тоже внутренне противоречиво. С одной стороны, «без труда – не выловишь рыбку из пруда», с другой, – «работа – не волк, в лес не убежит».

Для традиционного российского менталитета характерно отрицательное отношение к очень богатым людям («от трудов праведных – не наживешь палат каменных»). В отличие от американцев, приклоняющихся перед миллионерами, у россиян – веками складывалось довольно критическое отношение к нечестно нажитым источникам богатства. Если первой мыслью американца – при встрече миллионера будет: «Какой умный и способный человек!»; то первой мыслью россиянина: «Как это удалось этому мошеннику столько наворовать!». Впрочем продолжать можно долго, однако, несомненно одно, что цивилизационный подход значительно расширяет возможности институционального анализа. И, наоборот, институциональный анализ позволяет найти общую основу для различных цивилизационных подходов.

Статья поступила в редакцию 24.05.2010

УДК 330.303

О.А. ГРИЦЕНКО, д.е.н., професор,
Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ПРАВА: ШЛЯХИ ПОШУКУ ПРЕДМЕТУ ТА МЕТОДОЛОГІЇ

На початку ХХ століття було чітко усвідомлено, що поведінку економічних суб'єктів неможливо розуміти без урахування правових факторів. Правознавці перші почали вибудовувати підґрунтя взаємовідносин економіки та права. Представники «правового реалізму» намагалися звернути увагу американських юристів на економічну теорію, оскільки вона може суттєво допомогти висвітлити природу функціонування права [1, с. 63]. Майже століття економічна теорія та право крокують назустріч одне одному. На сьогодні в західних країнах видається дев'ять журналів, присвячених економічному аналізу права, опублікована велика кількість монографій, підручників, дві багатотомні енциклопедії [2, с. 63]. Але до сьогодні не знайдено системних підходів до визначення економічної теорії права. Останню часто під-

мінюють іншими назвами – економічний підхід до права, економічний аналіз права, економіка права, економічна теорія і право, економіка і право. Але ці замітники не можна розглядати правомірними.

Актуальність економічного аналізу права як найбільш впливового інституту господарської діяльності визначається величезним методологічним потенціалом економічної теорії, яка дозволяє не тільки всебічно розкрити вплив права на економіку, але і збагатити уявлення про походження та внутрішню структуру самих правових відносин.

Основна мета статті полягає в тому, щоб довести: **економічна теорія права** повинна стати особливим науковим напрямом із своїм

© О.А. Гриценко, 2010

.....
<http://www.donntu.edu.ua> / «Библиотека»/ «Информационные ресурсы»

<http://www.instud.org>, <http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Npdntu/texts.html>

власним предметом та методологією.

Предметом дослідження економічної теорії права виступає економічна поведінка, що здійснюється в умовах правових обмежень, та економічна логіка виникнення та функціонування правових норм. Економічна теорія права підрозділяється на *позитивну* (аналізує поведінкові реакції економічних агентів на зміни в структурі стимулів, що відбуваються в результаті змін правової норм, та *нормативну* (визначає, якими повинні бути правові норми, щоб вони відповідали критеріям економічної доцільності).

Методологічні засади економічної теорії права побудовані на об'єднанні декілька аспектів дослідження, кожен з яких відповідає на конкретні питання. Перший – як виникають та якими повинні бути правові правила, права, норми, закони? На це питання відповідає – *економічна теорія* за своєю схемою: об'єктивні економічні явища – протиріччя в основі їх розвитку – інтереси економічні суб'єктів – право (як об'єктивна можливість здійснювати конкретні дії). Другий – які економічні наслідки можна очікувати (передбачувати) від використання правових обмежень? *Аналітична економіка* відповідає на це питання за своєю схемою – закони функціонування ринку – "провали" ринку – негативні побічні екстерналії – групи спеціальних інтересі – право (як обмеження в процесі розподілу ресурсів). Третій – наскільки правові норми відповідають нормальному і справедливому функціонуванню економічних відносин? Вирішувати це питання бере на себе *правова економіка* за своєю схемою: економічні зв'язки – договірні відносини – протиріччя сторін – справедливість розв'язання конфлікту за допомогою правових норм або закону. Четвертий – чим визначається економічна доцільність правових обмежень (формальних чин неформальних)? *Інституційна теорія* вирішує це питання за наступною схемою: право власності – трансакції – трансакційні витрати – контракти – координації економічної поведінки на основі прав власності. П'ятий – як сформулювати норми права відповідно принципу економічної ефективності. *Економіка права* (економічний аналіз права) з'ясовує це питання через схему: раціональна економічна поведінка – максимізація корисності або доходу – витрати та результат (переваги) застосування правової норми. Кожний аспект дослідження використовує свої власні способи аналізу, які перетворюються в методологію пізнання економічної теорії пра-

ва.

Економічна теорія як наука з'являється в умовах індустріального етапу розвитку суспільства, коли система товарно-грошових відносин виокремлюється в особливу сферу життєдіяльності із своїми власними законами розвитку. Економічні відносини, що виникають між людьми в процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання благ з метою задоволення потреб індивідів і суспільства, підкоряються об'єктивним закономірностям, які діють подібно силам природи – тобто їх не можна змінювати чи виправляти. Виконуючи певні економічні дії, люди приймають рішення відповідно до характеру функціонування об'єктивних законів, що дозволяє їм досягнути бажаних результатів. Приміром, в процесі економічного відтворення частина продукту повинна бути спрямована на виробництво, а не на споживання. Якщо ж вважати за необхідним, що частину для відтворення можна розраховували тільки на основі бажаного уявлення, то це може привести або до недоспоживання, або до надмірного виробництва, що в тому чи іншому випадку призведе до руйнування умов господарювання. Норма, якої необхідно дотримуватися, виступає об'єктивним причино-наслідковим зв'язком між виробництвом і споживанням. Розуміючи необхідність цієї норми, люди виробляють для нормальної діяльності спеціальні правила, дотримання яких дозволяє їм досягнути певного результату. Ці об'єктивно визначені правила стають *правами*. Під останнім треба розуміти «сукупність методів надання конкретному індивіду "повноважень" обирати будь-який спосіб використання конкретних благ серед класу незаборонених способів використання цих благ» [3, с. 47]. В цьому розумінні право виступає як об'єктивна можливість та доцільність здійснення конкретний дій.

Об'єктивні причинно-наслідкові зв'язки формуються поза свідомості людей, спрямовуючи їх діяльність в межах певного коридору свободи. Якщо суб'єкти слідуєть (усвідомлено або не усвідомлено) відповідно до об'єктивних закономірностей, це призводить до нормально упорядкованого стану їх життя. Іншими словами, якщо люди діють згідно об'єктивного закону, це дозволяє їм отримати нормальний очікуваний результат. Економічний закон, за словами А. Маршалла, це «очікуваний при певних умовах образ дій членів будь-якої професійної групи, що уявляє собою *нормальні дії* цієї групи саме при даних умовах» [4, с. 90.]. Нормальні дії економічних суб'єктів потребу-

ють їх закріплення в конкретних усвідомлених способах обмеження, координації та упорядкування. В цьому випадку право стає найзагальнішим інститутом спільної діяльності людей.

Класична політична економія вивчає всі явища і процеси як форми об'єктивних економічних відносин, на які не впливають вольові рішення людей. Навпаки суб'єктивні уявлення людей є наслідками їх об'єктивного способу життєдіяльності. Розкриваючи економічні та правові сторони суспільних процесів, К. Маркс підкреслював, що юридичні форми, в яких економічні угоди виявляються як добровільні дії учасників – це "юридичні форми, будучі тільки формами не можуть самі визначити цього змісту угод. Вони тільки виражають його" [5, с.94].

Поки економічні відносини носять достатньо простий характер, суб'єкти самостійно формують свої повноваження і обирають конкретні способи використання економічних благ. Це означає, що право виступає як природна внутрішня установка економічної діяльності людей. По мірі ускладнення економічних зв'язків між суб'єктами все більше виникає потреба в усвідомленому упорядкуванні їх дій за допомогою юридичного закріплення волевиявлення господарюючих суб'єктів. Найкращим чином це може зробити держава, яка не тільки санкціонує законодавчі норми, але захищає і примушує їх виконувати всіх, хто потрапляє в сферу законодавчого поля.

Це перший крок на шляху пошуку предметної складової економічної теорії права.

Взаємозв'язок економіки і права отримує новий рівень пізнання в межах **аналітичної економіки** (економікс), предметом дослідження якої є економічна поведінка людей, що спрямована на максимальне задоволення потреб в умовах обмежених виробничих ресурсів. Об'єктивний розвиток суспільства довів, що при певному розвитку виробничих сил найкращим чином розв'язання протиріччя між необмеженими потребами і обмеженими ресурсами відбувається в ринковій економіці, в якій основними елементами координаційного механізму стають конкуренція і ціни. Аналітична економіка досліджує ринок як найдосконалішу багатоскладну систему відносин, завдяки якій взаємно урівноважуються різноманітні індивідуальні, вільно обрані рішення. Вважається, що конкурентний механізм на основі цінових домовленостей спроможний забезпечити високу ефективність використання та розподілу ресурсів на основі будь-якого перві-

сного формування прав власності. Але є такі ситуації, при яких ринок не спроможний самостійно досягти ефективності розподілу ресурсів. Такі особливості ринку визначають як "неспроможність", "провали", "банкрутство" ринку. "Провали" ринку пов'язані із власними об'єктивними закономірностями ринкового механізму. Приміром, максимізація прибутку на основі позитивного ефекту від масштабів виробництва стимулює створення великих підприємств, які на певному етапі розвитку отримують монопольну владу на ринком, тобто мають здатність суттєво впливати на ринкові ціни, заважаючи при цьому нормальному механізму конкуренції. Для запобігання руйнування раціонального розподілу ресурсів виникає необхідність встановлення певних обмежень правового характеру у вигляді антимонопольного законодавства. Ці правові обмеження стають альтернативними варіантами ефективного розподілу ресурсів суспільства.

"Банкрутство" ринку найбільш помітне при виникненні зовнішніх (побічних) ефектів (екстерналій), коли дії одного суб'єкта впливають позитивно або негативно на інших людей. Якщо на побічні ефекти чітко встановлені права, то кожен суб'єкт може визначити їх цінність, що буде реалізовуватися через цінові параметри.

В системі понять аналітичної економіки право стає способом обмеження, який компенсує недоліки ринкової економіки і допомагає їй відтворювати конкурентні переваги. При цьому аналітична економіка починає виявляти економічну суть правових обмежень, що виявляється в їх впливі на ціни, наявності альтернативних витрат, в змінах попиту та пропозиції економічних ресурсів. Судові рішення стають допоміжним способом досягнення ринкової ефективності, а критерієм застосування правових норм виступає економічний результат від їх використання. Наведемо приклад із сучасної ситуації, яка склалася на дорогах України. Поганий стан дороги зумовлено не тільки порушеннями будівельної технології, але і використанням доріг для перевезення металопродукції автомобільним транспортом, що призводить до надмірного тиску на дорожнє покриття. Це обумовлено перевищенням тарифів перевезення залізничним транспортом над витратами використання автотранспорту, що спонукає виробників металургійної промисловості активно використовувати крупногабаритні трайлери ("long vehicle"), вага яких значно перевищує необхідні нормативи користування доріг. Тим

самим прискорюється процес зношування доріг, що потребує значних капітальних витрат на їх ремонт. Це негативний побічний ефект розповсюджується на всіх тих автомобілістів, які вимушені збільшувати свої витрати на ремонт машин. Вирішення цього питання може йти двома шляхами. Перший – встановлюються додаткові відрахування (внески, збори) в разі перевезення ваги понад встановленої норми. Додаткові кошти спрямовуються на ремонт доріг. Другий – встановлюються правові обмеження – заборона на використання автомобілів для перевезення надмірного вантажу. До яких економічних наслідків призведе той чи інший варіант вирішення проблеми негативних екстерналій? В першому випадку додаткові відрахування будуть діяти як ціновий механізм, який приведе до втрати переваг низьких тарифів перевезення автотранспортом. Якщо буде реалізований принцип пігувіанського податку (додаткові збори дорівнюють різниці тарифів на перевезення), то вирівнюються умови використання автомобільного та залізничного транспорту. Більш ефективний розподіл ресурсів двох галузей економіки сприятиме підвищенню їх конкурентних переваг. Другий варіант – вирішення проблеми шляхом встановлення правових обмежень (норм заборони) – надасть залізничникам певні переваги і буде стимулювати монопольні ефекти, які порушують раціональний розподіл ресурсів в економіці. Аналітична економіка надає економічній теорії права свою методологію пізнання побічних екстерналій з метою обґрунтування способів інтерналізації зовнішніх негативних ефектів, тобто їх перетворення в приватні витрати, які економічні суб'єкти будуть вимушені враховувати при прийнятті рішення. Інтерналізація зовнішніх ефектів може здійснюватися шляхом судових рішень про компенсацію шкоди, прямого державного регулювання (тобто встановлення межі дозволеної поведінки для тих, хто наносить шкоду), введення коректуючих податків та субсидій, встановлення виключних прав власності (що дозволяє знайти згоду за допомогою використання цінового механізму).

На початку 90-х років, коли актуалізувалися ідеї створення правової держави, динамічний розвиток економічних відносин спонукав правову спільноту до включення в арсенал юридичної науки нових понять та постійних змін в політиці законодавства. Юристи започаткували появу особливого наукового ракурсу дослідження взаємовідносин економіки і пра-

ва, що оформлюється в понятті "правова економіка". Остання вивчає теорію правової організації економіки, шляхи її удосконалення, закономірності розвитку правової діяльності [6, с. 52]. Право стає особливим видом діяльності, за допомогою якої створюються та застосовуються обов'язкові норми і ненормативні (індивідуальні) юридичні засоби для забезпечення державним примусом упорядкованості виробничої, обмінної діяльності людей для досягнення необхідного результату [6, с. 22]. **Правова економіка** розглядає економічні відносини, які вже набули завершеної (сталого) форми у взаємовідносинах між економічними суб'єктами. Ці відносини потребують визначення правових меж та масштабів законодавчої діяльності щодо отримання необхідного результату в процесі здійснення цілеспрямованих економічних дій. Економічна поведінка завжди реалізується через вольові акти, які персоналізують індивідуальні права та обов'язки. Все це оформлюється в конкретну правову конструкцію, цілісність якої забезпечується певним рівнем законності тобто здатністю всіх суб'єктів, що задіяні в економічній діяльності (в тому числі і посадових осіб) виконувати юридичні правила. Основною правовою формою економічних відносин стає договір (угода, правочин), який "все рівно закріплений він законом або ні, – є вольовим відношенням, в якому відображається економічне відношення" [5, с. 94]. Тому правова економіка вивчає механізм договірної організації (між окремими суб'єктами, так і органами законодавчої влади), а саме яким чином сторони угоди повинні реалізувати свої інтереси, одночасно не порушуючи інтереси інших суб'єктів.

Суб'єкти стають економічним агентами, коли вони вступають в певні договірні відносини (приміром, людина стає боржником тільки у відношенні до кредитора), що потребують дотримання спеціальних стандартизованих правилоформуючих умов. Тим самим договір стає способом розв'язання протиріч між приватними індивідуальними інтересами окремих суб'єктів та стандартизованими умовами організації їх економічних взаємодій. Основним критерієм правового оформлення різноманітних угод стає дотримання принципу справедливості, за словами Ф.Енгельса – "найабстрактнішого виразу самого права" [7, с. 273], що відображає його генетичне походження. Право – це справедливість, що закріплена в нормах законів. Це означає, що доцільність «правильних» економічних дій виявляється на основі їх

відповідності встановленим нормативним або ненормативним вимогам – закону чи договору. В економічній теорії права справедливість отримує різний характер. Це може бути *процесуальна справедливість*, що передбачає слідування раніше встановленим правилам та можливість брати участь в процесі їх встановлення. *Коректуюча справедливість* вимагає необхідність компенсувати втрати та збитки. *Договірна справедливість* означає необхідність строго дотримуватися раніше наданих обіцянок. *Кримінальна справедливість* – це невідворотність покарання [2, с.43-44].

Правова економіка як складова економічної теорії права ставить за мету визначення наскільки справедливим є виконання тих чи інших економічних зв'язків. Її основна увага сконцентрована на визначенні «нормального» та «правильного» функціонування економічних та господарських процесів відповідно до узагальнених стандартів.

Відповідно **інституційної економіки** в основі економічних зв'язків знаходяться трансакції, в процесі яких відбувається формування, обмін, розподіл прав. Витрати на здійснення трансакцій визначають цінність придбання економічних благ. Іншими словами, правова система забезпечує такий розподіл прав, до якого за відсутності трансакційних витрат підводив би ринок. Трансакційні витрати (гроші, час, зусилля, що необхідні для прийняття та здійснення рішення) об'єктивно визначають правові режими використання обмежених ресурсів, забезпечують більш ефективні правила їх використання. Трансакції здійснюються не тільки між рівноправними суб'єктами (трансакції угод), але також і між суб'єктами, що знаходяться в асиметричному правовому положенні (трансакції управління). Приміром прийняття закону слід розглядати як угоду в умовах ієрархічної системи, де держава отримує право прийняти рішення внаслідок делегування їй частини повноважень в обмін на певну очікувану корисність (приміром, надання соціального порядку). Коли між сторонами трансакцій виникає протиріччя, і вони не можуть їх самостійно вирішити, виникає необхідність в трансакції раціонування, в процесі якої тільки одна сторона (приміром, на основі судового рішення) має виключне право отримати вигоду або переваги. В цьому аспекті, рішення суду стосовно спору, що виникає між діючими суб'єктами, призводить до розподілу права між ними, за допомогою чого відбувається розподіл ресурсів на користь однієї із

сторін [8, с. 142].

Інституційна економіка вперше виокремлює в спеціальний об'єкт дослідження опортуністичну поведінку, тобто таку, в якій одна із сторін угоди на основі асиметричної та неповної інформації ухиляється від попередніх домовленостей з метою отримання додаткових переваг за рахунок зачіпання прав партнера. Методологія дослідження опортуністичної поведінки є основою в пізнанні різного роду правопорушень та злочинів.

Якщо основним питанням традиційної інституційної економіки були – яким чином права власності впливають на економічну поведінку, розміщення ресурсів та досягнення рівноважного стану, то в середині 1960-х рр. інституційна економіка почала виявляти новий інтерес до дослідження права, розв'язуючи питання – яка економічна логіка стоїть за правовими нормами, що регулюють виробництво і обмін, і під впливом чого змінюються ці права? Це виокремило в межах неінституційної економіки спеціальний розділ – економіка права, яка вперше виникла в країнах з переважно розвинутим прецедентним правом. Вважається, що дотримання принципу ефективності стосується насамперед системи загального права, що представлено у вигляді прецедентів (попередніх рішень по аналогічних справах), що створюються вищими судами. В цій системі складається своєрідний ринок прецедентів, що забезпечує їх природний відбір: неефективні прецеденти рано чи пізно витісняються ефективними. Це пов'язано із тим, що потік позовів буде інтенсивніший в тих випадках, коли діють неефективні прецеденти, оскільки їх заміна на ефективних дає додатковий чистий приріст в добробуті. Частіше піддавшись випробуванням, неефективні прецеденти мають менше шансів на виживання і тому неспроможні стримуватися тривалий час. Це цілком зрозуміло, оскільки пошук індивідуально визначеного прецеденту для розв'язання конфлікту за допомогою суду дійсно повинно відповідати економічній доцільності.

Концептуальний каркас **економіки права** передбачає, що правові обмеження, подібно ринку, стають механізмом розподілу обмежених ресурсів. Якщо на ринку суб'єкти здійснюють добровільні угоди, то в правовій системі – їх дії носять примушений характер, що витікає із умов укладеної угоди, або пов'язано із діями закону. Незалежно від того, чи є поведінка суб'єктів добровільною чи вимушеною, вони діють як раціональні максимізатори (на-

приклад, порушувати або не порушувати закон, збуджувати або не збуджувати судовий позов) чи то корисності, чи то багатства. Необхідність підкорятися певним правовим обмеженням виникає тоді, коли ринкові витрати обміну стають надто високими, що зменшує переваги володіння чи користування певними благами, або зовсім унеможливають їх споживання. Вважається, що суди при винесені ухвал повинні відтворювати ринкову логіку, виявляючи, кому перейшло б право в умовах низьких трансакційних витрат. Такий підхід, може здаватися, не завжди відповідає принципу раціональності. Але по зауваженню Р.Познера, не варто дивуватися з того, що в світі обмежених ресурсів поведінка, що веде до їх розтрачування, починає оцінюватися суспільством як "несправедлива" і "аморальна", а значить і несправедлива [9, с. 21]. Методологія економіки права дозволяє з'ясувати протиріччя між справедливістю та ефективністю за допомогою різних критеріїв. Найбільш поширеним є використання *критерію ефективності по Парето*, згідно з яким рішення суду (або закон) слід визначити як ефективне, якщо поліпшення стану хоча би одного із членів суспільства не призводить до погіршення стану жодного із залишених його членів. Так ефективність базується на принципі процесуальної справедливості. Згідно *критерію Колдора-Хікса* стан суб'єкта (А) є переважним відповідно до стану суб'єкта (В), якщо ті, хто отримують вигоду від переходу до стану А, можуть компенсувати збитки тих, хто їх отримав від цього переходу і все рівно залишитися у вигрші. З практичної точки зору критерій Колдора-Хікса вимагає порівняння вигод однієї групи з втратами іншої. Досягнення цього критерію передбачає можливість (але не обов'язковість) повної (або неповної) компенсації втрат певним суб'єктам. Стосовно нашого прикладу з використанням доріг для прийняття ефективного рішення необхідно оцінити вигрші та втрати всіх тих суб'єктів, які використовують автошляхи. Приміром, вигрші автоводіїв треба порівняти з втратами автоперевізчиків (зниження попиту на їх послуги) і виробників металургійної промисловості (збільшення ціни на їх продукцію), тим самим можна визначити можливість компенсувати їх втрати. Якщо критерії ефективності за Парето та Кондора-Хікса зорієнтовані на максимізацію корисності і багатства, то *критерій Ролза* дозволяє враховувати вплив несправедливого розподілу на добробут суспільства. Згідно цьо-

го критерію сукупний добробут суспільства оцінюється як добуток корисностей, що отримують його члени. За Ролзом справедливе облаштування суспільства відбувається тоді, коли ніхто не міг би впливати на чисто приватні інтереси кожного індивіда. Цей критерій доцільно використовувати тоді, коли втрати при найгіршому результаті більш значимі або мають найбільшу величину, чим вигрші при найкращому випадку. В правовій практиці використовується "формула Хенда", відповідно до якої суб'єкт несе юридичну відповідальність за аварію тільки в тому випадку, якщо він міг би її попередити за допомогою заходів застереження, які коштували би менше ніж очікувані витрати (вірогідність, помножену на збиток) аварії. Це цілком очевидно відповідає економічному підходу до права, оскільки "людина карається тільки в тому випадку, якщо вона діяла неефективно і не вжила виправданих з точки зору витрат заходів застереження" [10, с. 461].

Використання принципу максимізації в поведінці суб'єктів правових відносин потребує визначення параметрів ефективності при прийнятті рішення. Ці параметри визначаються витратами (які в правовій системі приймають форму штрафів, компенсацій, судових заборон, кримінальних покарань, тюремного ув'язнення) та вигодами (доходи чи отримання певних переваг).

Економіка права виявляє інтерес не тільки в вирішення питання – які норми є більш ефективними, але і в зворотній постановці: як змінюються правові норми під впливом економічних чинників? [11, с. 25]. Прийняття юридичної норми уявляє собою лише відправний пункт процесу введення його в правове середовище. Для того щоб закон (підзаконний акт) буди діючими та дійовими, необхідні витрати ресурсів (як держави так і окремих індивідів) на доведення інформації до тих, кого це стосується, виконання та контролю за наслідками дії цих правових норм. Ці трансакційні витрати носять як індивідуальний, так і суспільно-необхідний характер. Закон повинен сприяти зниженню трансакційних витрат з тим, щоб усунути штучні бар'єри на шляху добровільного його виконання. В разі, коли трансакційні витрати стають занадто високими, індивіди починають їх економити (приміром, не сплачують податок, який є ціною легальної діяльності, або не реєструються в якості підприємців), тим самим їх поведінка перетворюється на кримінальну. Значні відхилення в розмірі індивідуальних трансакційних витрат свідчать

про недосконалість та неефективність правової норми.

Спеціальний розділ економіки права присвячений економіці злочинів та покарання, в якому вибудовуються моделі, що описують функціональні зв'язки між параметрами поведінки як злочинців – суб'єктів пропозиції, так і "жертв" – суб'єктів попиту. Пропозиція злочинів визначається очікуваною корисністю від цієї дії в разі перевищення корисності, яку суб'єкт міг би отримати, використовуючи свій час і засоби іншим чином. Пропозиція злочинів визначається суворістю покарань, кількістю злочинців, що були затримані із встановленням їх провини. Попит на злочини залежить від витрат бюджету на міліцейську, судову системи, витратами на утримання злочинців в місцях позбавлення волі і на здійснення покарання в інших формах, витратами приватного сектора на забезпечення власної безпеки. Рівновага пропозиції злочинів та попиту на них визначає нормальний стан суспільства, при якому певну кількість злочинів можна визначити як допустимими [12, с. 283].

Таким чином, економічна теорія права – інтегрована економіко-правова галузь науки, яка спрямована на створення та розробку нової конструкції права як суспільного блага. Економічна теорія права – перспективний напрямок розвитку суспільної науки, основні положення якої можуть бути застосовані для вибору правових рішень з урахуванням їх економічної ефективності.

Література

1. Бальсевич А. Экономика права: предпосылки возникновения и история развития/ А.Бальсевич // Вопросы экономики. – № 12. – 2008. – С. 60-71.
2. Одинцова М.И. Экономика права./М.И.

Одинцова. – Гос. ун-т – Высшая школа экономики. – М.: Изд.дом ГУ ВШЭ, 2007. – 430 с.

3. Эггертссон Т. Экономическое поведение и институты/ Т.Эггертссон : пер. с англ. – М.: Дело, 2001. – 408 с.
4. Маршал, А. Принципы политической экономии. Том 1: / А.Маршал: пер. с англ. – М.: Прогресс, 1983. – 415 с.
5. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. Т.1, кн.1 Процесс производства капитала / К. Маркс // К. Маркс и Ф.Энгельс. – Соч. т.23. – М.: Политиздат. 1960. – 907 с.
6. Пугинский Б.И., Сафиуллин Д.Н. Правовая экономика: проблемы становления / Б.И. Пугинский, Д.Н. Сафиуллин – М.: Юрид. лит., 1991. – 240 с.
7. Энгельс Ф. К жилищному вопросу / Ф.Энгельс // К.Маркс и Ф.Энгельс. – Соч. т. 18. – 807 с.
8. Шаститко А.Е. Неинституциональная экономическая теория/ А.Е. Шаститко – М.: Экономический факультет, ТЕИС, 1998. –424с.
9. Posner R. Economic Analysis of Law/ Posner R. – Boston: Little, Brown. – 2ed. Ed. – 1977. – 879 p.
10. Фридмен Д. Право и экономическая теория/ Д.Фридмен // Экономическая теория: пер.с англ. / Бозеруп Э., Кайндлбергер Ч., Ослон М. и др.; под. ред. Дж. Итуэла, М. Милгейта, П. Ньюмена. – М.: ИНФРА-М, 2004. – 931 с.
11. Тамбовцев В.Л. Право и экономическая теория / В.Л.Тамбовцев – М.: ИНФРА-М, 2005. – 224
12. Беккер Г. Человеческое поведение: экономический подход/ Г.Беккер: пер. с англ. Изб. труды по экономической теории. – ГУ ВШЭ, 2003. – 672 с.

Статья поступила в редакцию 30.04.2010